УДК 94:314.151.3-054.7(=161.2)"192/193"
DOI https://doi.org/10.31392/cult.alm.2024.4.15

Карабардін Андрій Валерійович,
аспірант історичного факультету
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
orcid.org/0009-0008-9545-5900
a.v.karabardin@npu.edu.ua

КУЛЬТУРНІ ТА ОСВІТНІ УСТАНОВИ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ 20–30-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ ЯК ОСЕРЕДКИ УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ (НА ОСНОВІ МАТЕРІАЛІВ ЕМІГРАЦІЙНОГО ЖУРНАЛУ «ТРИЗУБ»)

Статтю присвячено аналізу ролі культурних й освітніх установ української діаспори 20–30-х років ХХ століття як осередків збереження національної ідентичності. У цей період українці, які були змушені емігрувати через політичні та соціальні потрясіння, стикнулися з викликами збереження своєї культури та національної свідомості. У статті розглядається, як у складних умовах вигнання українська діаспора створювала культурно-освітні осередки, які ставали центрами відродження національної пам'яті та підтримки української ідентичності. На основі матеріалів еміграційного журналу «Тризуб» простежується діяльність різних освітніх, наукових та культурних закладів, що функціонували за межами України й відігравали важливу роль у формуванні національної спільноти. Автор аналізує вплив культурних ініціатив на процеси консолідації української діаспори. Розглядаються заходи з популяризації української культури в Європі, організація наукових зібрань, лекцій, емігрантських з'їздів, а також видання наукових праць українською та іншими мовами. Значне місце посідає аналіз діяльності освітніх закладів, які стали осередками інтелектуальної та культурної діяльності. Діяльність цих закладів сприяла об'єднанню українців навколо спільних національних цінностей, підтримувала культурну спадщину, забезпечувала науковий розвиток та виховання нових поколінь у дусі патріотизму. Наведені приклади показують, що навіть у складних умовах еміграції освіта та наука залишалися важливими пріоритетами для українців, сприяючи збереженню національної свідомості та підготовці до відновлення державності. У статті зроблено висновок про значущість культурних й освітніх ініціатив для підтримки української нації в умовах розпорошення, підкреслюючи, що ці осередки були важливими інструментами збереження національної пам'яті та ідентичності. У цьому контексті підкреслюється унікальна роль еміграційного видання «Тризуб», яке не лише документувало події, а й формувало інформаційний простір української діаспори, сприяючи поширенню національної ідеї та об'єднанню громади навколо спільних ідеалів.

Ключові слова: українська діаспора, національна ідентичність, культурні осередки, наукова діяльність, освітні заклади.

Karabardin Andrii,
Postgraduate Student at the Historical Faculty
Dragomanov Ukrainian State University
orcid.org/0009-0008-9545-5900
a.v.karabardin@npu.edu.ua

CULTURAL AND EDUCATIONAL INSTITUTIONS OF THE UKRAINIAN DIASPORA AS CENTRES OF UKRAINIAN IDENTITY IN THE 20–30S OF THE 20TH CENTURY (BASED ON MATERIALS OF THE EMIGRATION MAGAZINE "TRYZUB")

The article analyzes the role of cultural and educational institutions of the Ukrainian diaspora in the 20s and 30s of the twentieth century as centers of preservation of national identity. During this period, Ukrainians who were forced to emigrate due to political and social upheavals faced challenges in preserving their culture and national consciousness. The article examines how, in the difficult conditions of exile, the Ukrainian diaspora created cultural and educational centers that became centers for the revival of national memory and the maintenance of Ukrainian identity.

Based on the materials of the emigration publication “Tryzub”, the author traces the activities of various educational, scientific, and cultural institutions that functioned outside Ukraine and played a key role in the formation of the national community. The author analyzes the impact of cultural initiatives on the consolidation of the Ukrainian diaspora. The author examines measures to popularize Ukrainian culture in Europe, the organization of scientific meetings, lectures, emigrant congresses, and the publication of scientific works in Ukrainian and other languages. A significant place is occupied by an analysis of the activities of educational institutions that have become centers of intellectual and cultural activity. The activities of these institutions helped unite Ukrainians around common national values, supported cultural heritage, ensured scientific development, and educated new generations in the spirit of patriotism. These examples show that even in the difficult conditions of emigration, education and science remained important priorities for Ukrainians, contributing to the preservation of national consciousness and preparation for the restoration of statehood. The article concludes that cultural and educational initiatives were important for sustaining the Ukrainian nation in the face of dispersion, emphasizing that these centers served as important tools for preserving national memory and identity. In this context, the author emphasizes the unique role of the emigration publication “Tryzub”, which not only documented events but also shaped the information space of the Ukrainian diaspora, contributing to the spread of the national idea and uniting the community around common ideals.

Key words: Ukrainian diaspora, national identity, cultural centers, scientific activity, educational institutions.

Вступ. Постановка проблеми. Нині, в умовах повномасштабної війни з ворогом, ми розуміємо важливість збереження української нації та ідентифікації себе як українця – волелюбної людини, яка прагне до мирного життя. У цьому ракурсі перед історичною наукою постає важливе завдання – вивчити особливості нашої нації, її основні ознаки, орієнтири, властивості тощо. У такому контексті особливо актуальними постають історичні періоди, коли українська нація перебувала у важкому становищі, але її представники активно намагалися її зберегти та примножити навіть у таких умовах.

Один із таких періодів – 20–30-ті роки ХХ століття, коли українська діаспора, розкидана по світу через політичні та соціальні потрясіння, зіткнулася з викликами збереження своєї національної ідентичності та культурної спадщини. В умовах вигнання та розпорошення українці почали створювати власні культурні осередки, які стали центрами не лише національної пам’яті, а й відродження та підтримки української ідентичності. Ці заклади – школи, університети, інститути, організації, пластові осередки – виконували роль форпостів української культури, зберігаючи традиції, мову, історичну пам’ять та виховували нові покоління українців у дусі патріотизму та національної свідомості.

Одним із джерел, де можливо дізнатися про такі культурні та освітні осередки, є еміграційне видання «Тризуб», яке видавали з 1925 до 1940 року. «Тризуб» був офіційним інформаційним органом УНР в екзилі, тому на його сторінках у значній кількості можливо почерпнути інформацію про ті місця, де активно розвивалася національна ідея.

Історіографія питання. Журнал «Тризуб» на сьогодні є недостатньо вивченим як джерело дослідження культурних осередків української діаспори 20–30-х років ХХ століття. Деякі дослідники частково висвітлюють це питання, як-от І. Ключковська (Ключковська, 2010), О. Хміль (Хміль, 2015), проте на сьогодні є значний потенціал для наукових розвідок видання «Тризуб» у контексті поставленої проблеми та інших різноманітних аспектів досліджень для наукової спільноти.

Це пояснюється тим, що важливість «Тризуба» як інформаційного джерела, який є ретранслятором сьогодення в контексті вивчення діяльності історії України та світу у 20–30-х роках ХХ століття загалом і дослідження українських культурних освітніх осередків у цей період зокрема, є недооціненою. Саме тому глибше вивчення журналу «Тризуб» як джерела вивчення культурних осередків української діаспори створює нові перспективи для розуміння їхнього внеску в збереження української національної ідентичності у 20–30-х роках ХХ століття.

Мета та завдання дослідження. Мета статті – дослідити роль культурних та освітніх осередків української діаспори в 1920–1930-х роках як важливих чинників збереження та формування української національної ідентичності на основі аналізу матеріалів еміграційного журналу «Тризуб». Завдання дослідження – виявити культурні та освітні установи української діаспори 20–30-х років ХХ століття, згадані в матеріалах журналу «Тризуб», та проаналізувати їх роль у збереженні національної ідентичності українців. Також автор ставить за

завдання окреслити основні просвітницькі, культурно-громадські та виховні функції проаналізованих культурних й освітніх осередків та проаналізувати взаємодію культурних закладів діаспори з представниками інших націй, які спостерігали за процесом збереження ідентичності українців, а також оцінити їх вплив на міжнародне сприйняття українців як нації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Найперше в контексті поставленої мети статті варто схарактеризувати, чому культура була важливим складником збереження нації в той період. Загалом, культура відіграє досить важливу роль у формуванні ідентичності нації. Сам собою культурний код, що формується в людей, є універсальною формою відтворення соціальності та викарбовує ідентичність серед представників окремого етносу або нації. Своєю чергою, національна ідентичність у межах окремої нації визначає цінності суспільства, які формують систему політичності людської спільноти. Крім того, звичайно, культура є засобом передавання знань, традицій, уроків історії від одного покоління до іншого. Це допомагає зберігати національну пам'ять і цінності, які формують основу національної єдності (Суший, 2012, с. 3–4).

Коли уряд УНР опинився поза межами Батьківщини та став діяти в еміграції, перед його керівництвом постало завдання об'єднати націю. Щодо цього ми поділяємо думку історика Василя Яблонського, що головним постулатом уряду стала віра й упевненість у відновленні власної держави (Яблонський, 2021, с. 88). Проте такі реалії формували й відповідні доречні завдання для досягнення такої мети.

Очільник уряду УНР в екзилі Симон Петлюра, розуміючи складність нових політичних обставин у Європі та світі, а також у принципі відсутність вагомих інструментів впливу на міжнародну політику, намагався через ядро нової хвилі еміграції здійснити афект на європейський політикум та соціум. Звичайно, методи в цьому плані й були інші, уже не політичні та військові, а освітні, наукові й культурні (Піскун, 2009, с. 4–5).

У цьому контексті варто згадати й біографію самого Петлюри, адже він був тісно пов'язаний з культурою. Схильність із дитинства до мистецтва, театру та письменства, незакінчена освіта в духовній семінарії, тривала кар'єра журналіста, де Симон Петлюра сам свого часу був послом усього українського, перебуваючи спочатку в петербурзі, а потім у москві. Уже під час самих національно-визвольних змагань Петлюра пропагував розвиток культури й за часів Центральної Ради, і за часів Української Держави П. Скоропадського, і за часів Директорії УНР. Одним із найвідоміших його культурних проєктів слід уважати культурно-просвітницьку місію Української республіканської капели на чолі з диригентом Олександром Кошицем, ціль якої полягала у визнанні України та українськості як суб'єктів для існування, що, своєю чергою, заперечували більшовики. Тому, враховуючи ці факти, слід уважати, що культурний складник був для Петлюри важливим і точним та не міг бути проігнорованим для досягнення державницьких цілей (Пересунько, 2023).

Що стосується ідеї консолідації нації в еміграції, то ця ідея була наявна у свідомості Симона Петлюри ще з періоду перебування в Польщі. У 1923 році під псевдонімом О. Ряст вийшла стаття «Сучасна українська еміграція та її завдання». У ній Петлюра писав: «Опинившись в еміграції, ми не кинули своєї боротьби за національно-державні ідеали. Той, хто уникає од неї, хто поступає по прислів'ю "моя хата з краю – нічого не знаю", той свідомо себе виводить із фаланги активних борців нашої справи…». Із цих слів видно, що Петлюра продовжував мати активну позицію щодо здобуття незалежності та національного будівництва України, навіть перебуваючи поза її межами. І задля досягнення поставленої цілі Петлюра запропонував різноманітні шляхи реалізації (Кравченко, 2014, с. 282–284).

Детально їх описує В. Яблонський: одними з них, зокрема, були завдання щодо «з'ясування ваги української проблеми» не тільки як проблеми одного народу, а як проблеми загальноєвропейської. Дієвими засобами тут мали стати робота українських журналістів у європейських засобах масової інформації та організація різноманітних лекцій з української проблематики. Також важливим було органічне входження до Європи та перейняття наукових здобутків для визвольної боротьби. Ішлося й про вивчення мови та опрацювання творів про країну перебування, і про організацію праці в справі перекладів, написання оригінальних праць, збирання

бібліотечних фондів та архівні розвідки, видавничу справу й заопікування співвітчизниками, особливо студентами (Яблонський, 2021, с. 90–91).

Отже, культура відігравала важливу роль у збереженні національної ідентичності українців в умовах еміграції після поразки УНР. Симон Петлюра як її очільник в екзилі використовував культурні, освітні та наукові ініціативи як інструменти для консолідації нації та поширення української проблематики на міжнародній арені. Петлюра, вважаючи боротьбу за національну ідентичність і державність України важливим завданням, навіть перебуваючи за межами батьківщини, пропонував різноманітні шляхи для її досягнення через культурні проєкти й наукову діяльність. Саме ці сфери стали активно розвиватися серед української діаспори.

Своєю чергою, такі осередки мали на меті пробудити почуття національної свідомості та уроки історичної пам'яті. Як зазначає дослідниця, А. Тимошик-Сударикова, така загальна ідея об'єднання спонукала до проведення різноманітних емігрантських з'їздів, утворення різних громадських, політичних, наукових, культурологічних організацій та інституцій (Тимошик-Сударикова, 2012, с. 115–117).

Звичайно, коли ми говоримо про культурні осередки української еміграції в цей період, першою маємо згадати Чехословаччину. Уряд цієї країни всіляко підтримував українство. Окрім різних технічних курсів зі спеціальності та підготовчих шкіл для вищої освіти, на території країни було засновано чотири університети: Український університет, Господарську академію, Педагогічний інститут та Художню студію. Ці заклади, з одного боку, акумулювали навколо себе українських науковців, які отримали можливість продовжувати професійну діяльність, з іншого – дали змогу українській молоді завершити здобуття освіти та стати спеціалістами у своїй сфері. До того ж така молода людина була потенційним кандидатом до праці на Батьківщині, коли вона буде визволена від ворога. Студентів тоді активно підтримували: було створено Чесько-український комітет, який опікувався питанням матеріальної допомоги молоді.

Автор опису університетів, або ж, як їх називали в «Тризубі», «високих шкіл», Олександр Лотоцький, викладаючи історію про Український університет у Празі, зазначає, що в закладі «викладовою мовою» була українська, існували два факультети: філософський з історико-філософським та природничо-математичним відділами і факультет права та суспільних наук. При університеті діяли наукові установи: Історико-філософське товариство, Юридичне товариство, Музей української визвольної боротьби.

За матеріальної допомоги чехословацького уряду заклад видавав наукові роботи, зокрема такі монографії, як «Українська історіографія Д. Дорошенка», «Загальна наука права і політики» С. Дністрянського, «Історія українського права» Р. Лащенка. Видавали лекції професорів, підручники для студентів (Лотоцький, 1925, с. 10–12).

Окремої уваги заслуговують наукові збірники, які видавали періодично та які висвітлювали різноманітну палітру наукових досліджень професорів і доцентів – від історії та права до біології і хімії. Сам Лотоцький в одній з інших своїх статей – «Наші видавництва» – зазначає, що на момент написання статті, а це 1925 рік, видавництво зупинило роботу, оскільки планувало перейти на друк із літографічних зшитків на друковані книжки в ширшому масштабі, «а ці плани й надії не справдилися досі». Автор зазначає також, що до друку вже готові понад 500 друкованих аркушів, які чекають своєї черги (Лотоцький, 1925, с. 14–17).

Уже інший автор, описуючи ще один заклад у Чехословаччині, а саме Українську господарську академію в Подєбрадах, пише, що до створення цього закладу частина еміграції спочатку навіть ставилась скептично. Вони аргументували це тим, що за сучасних умов не знайдеться достатня кількість як і кадрів, так і слухачів для академії та що українська наука просто зганьбиться, як і загалом українська національна справа. Проте після створення академії вона продемонструвала зворотне: заклад розвинувся в якісну вищу технічну школу, викладачі отримали визнання (зокрема, один із професорів В. Тимошенко отримав Рокфеллерівську стипендію), а охочих абітурієнтів було так багато, що деяким доводилося відмовляти.

В академії існувало три факультети: агрономічно-лісовий, інженерний (з гідротехнічним та технологічним відділами), економічно-кооперативний (з економічним, кооперативним, статистичним, банковим відділами).

Заклад за майже чотири роки видав 143 наукові праці своїх викладачів та підручників для студентів, а праці своїх учнів презентувала на різноманітних сільськогосподарських виставках, де отримувала визнання й винагороди. Самі студенти – емігранти-українці, гуртуються в різні наукові гуртки відповідно до фаху – гурток лісників, агрономів, техніків, пасічників, кооператорів тощо. При академії також діють факультативні гуртки: музичний, співочий, драматичний, соколів, футболістів, шахістів, театральний тощо (Д. С., 1926, с. 10–13).

З прикладів цих освітніх установ можемо наглядно впевнитися в тому, що освіта й наука, навіть попри скрутні умови існування в еміграції, залишалися пріоритетом для українців. І справа мала подвійний ефект: інтелектуальна спільнота була забезпечена роботою, а молодь отримувала нові знання та фах.

Такі освітньо-наукові осередки мали місце не тільки в Чехословаччині. Зокрема, з однієї зі статей «Тризуба» ми можемо дізнатися докладно про історію та діяльність Українського наукового інституту в Берліні. Сам інститут був заснований з ініціативи берлінського «Українського товариства допомоги біженцям», який очолювала дружина гетьмана Павла Скоропадського Олександра. Розміщувався він у стінах сучасного університету імені Гумбольдтів, а до кураторії, яку на сучасний манер можна назвати «наглядова рада», були залучені не тільки українці, а й лояльні до української справи німці. Так головою кураторії став Вільгельм Гренер, відомий генерал часів Першої світової війни і також відомий як «друг Скоропадського», а його заступником – Олександр Скоропис-Йолтуховський, який за часів Української Держави був губернатором Холмщини. Очолив інститут колишній міністр закордонних справ Української Держави, історик Дмитро Дорошенко.

Пріоритетом для інституту стала науково-дослідницька робота, для чого в структурі були різноманітні за профілем кафедри: історії України (з підвідділами історії української державності та історії внутрішнього життя українського народу), українського мистецтва та матеріальної культури, народного господарства України тощо. Що показово, спеціальні лекції та цілі курси читали німецькою мовою для ознайомлення широкого загалу про наукові здобутки інституту у сфері української справи.

Самі ж результати наукової роботи планували висвітлювати в наукових збірниках українською, німецькою, англійською, французькою та «московською» мовами. У «Тризубі» описуються плани інституту на початок 1927 року щодо цього, зокрема: В'ячеслав Липинський готує роботу «Основи теорії форм держави та уряду», Іван Мірчук готує працю «Філософічні елементи у світогляді українського народу», до друку готують праці Івана Крип'якевича «Схід Європи в часи Тридцятилітньої війни» та «Нові додатки до історії сучасників Богдана Хмельницького».

Активно проводили й наукові зібрання, на яких результати досліджень учених також апробовували. Ареал тем також був широкий і стосувався питань історії, філософії, мистецтва. Турбувався інститут і про молоде покоління: студенти під супроводом своїх керівників проводили активну наукову роботу, зокрема згадуються такі теми молодих науковців: «Історія Унії на Вкраїні», «Філософія мови в Потебні», «Протестантизм на українськім ґрунті», «Відносини між курфюрстом Фрідріхом Вільгельмом Великим і Україною». Передбачено й освітній складник – для студентів читали окремі курси, на які, до речі, був вільний вхід для всіх охочих.

Досить показово, що навіть попри можливі залишки політичного післясмаку національно-визвольних змагань діячі й УНР, й Української Держави мали спільну ідею щодо розвитку української науки й культури, про що й писав автор статті про інститут: «Можемо ми сходитися чи розходитися в політичних поглядах… думається, що кожний українець може тільки радіти повстанню Українського наукового інституту в Берліні» («Український науковий інститут у Берліні», 1927, с. 12–15).

Своєрідну традицію шанування української культури запропонував відомий політичний, громадський, науковий та церковний діяч Іван Огієнко. У своїй статті у львівському журналі «Діла» він улітку 1925 року опублікував статтю «Свято української культури», у якій аргументував тезу, що українці ще мало знають свою культури й тому мало її цінують, тому радив вводити традицію «свят української культури» для більшого розуміння та поширення власної культури. На це й відгукнулись еміграційні осередки українців у Європі. Одним із перших

виявив ініціативу краківський осередок – місцеві організації «Просвіта», «Союз українок», студентські громади створили спільний комітет, який у грудні 1925 року організував запропонований Огієнком захід.

Автор статті в «Тризубі» про цей захід із красномовним псевдонімом Присутній описав детально його програму. О 9-й ранку відбулася церковна служба, яку місцевий священник присвятив українській культурі й потребі її шанувати. Об 11-й розпочався концерт для дітей, а о 13-й відкрилася виставка картин українських студентів Краківської академії мистецтв, на якій, за словами автора, побувала значна кількість відвідувачів. Уже ввечері розпочалася основна частина свята. Організатори запросили ініціатора створення такого формату Івана Огієнка, який підготував доповідь «Українська культура та її вплив на культуру слов'янських народів». Доповідь мала на меті розповісти слухачеві, а їх було близько 600, що таке українська культура, який її зміст, які джерела вона містила, який був вплив української культури на інші слов'янські народи, а саме на росіян, поляків, сербів та болгар. На заході були присутні не тільки українці, тому професор приділив увагу тому, щоб донести й до них певні яскраві факти про культуру. Після лекції відбувся концерт, а завершилося все виставою про гетьмана Дорошенка. Такими заходами, які організовували наші співвітчизники у своїх осередках, звичайно, розвивалося в них почуття власної окремішності, унікальності, яка прагне до самовизначення та незалежності. А для інших націй, які були свідками таких подій, неодмінно також складалася подібна думка й поступово розвіювалися міфи та стереотипи, які навіювали «совіти» (Присутній, 1926, с. 20–21).

Активно в ті роки розвивався й жіночий рух, який був представлений культурними організаціями. Так, зокрема, у 1934 році в Станіславі (сучасному Івано-Франківську) проведено перший Конгрес українського жіноцтва. Сама подія була організована з нагоди 50-річчя створення першого українського громадського жіночого товариства «Товариство руських жінок» Наталією Кобринською, а ініціатором «Союз українок», почесними членами якого були Ольга Кобилянська, Софія Русова, Марія Білецька та інші. Головним результатом того конгресу стала ініціатива до створення в 1937 році всеукраїнського об'єднання жіночих організацій у Світовому Союзі українок із центром у Львові («Відбувся перший Конгрес українського жіноцтва», 1934).

У «Тризубі» ми можемо ознайомитися із запрошенням на конгрес, яке організаторки опубліковували в одному з випусків під назвою «Українська жінко!». Що показово в нашому контексті, то в запрошенні вказується, що конгрес скликається не тільки для рефлексії досвіду розвитку жіночого руху, а й для визначення ролі українських жінок у важливих питаннях національного життя народу: «Конгрес укаже українській жінці її роль у змаганнях нації. Він освідомить нам нашу велику відповідальність перед народом, як громадянок і матерей нових українських поколінь». З такою амбітною метою організатори запрошують жінок до участі в Конгресі, незважаючи на їх місцеперебування: «Тебе, громадянко західних українських земель», «Тебе страднице-емігрантко», «Тебе, українко з'єднаних держав Америки, Канади, Бразилії та Аргентини», «Тебе, українко Зеленого клину». Із цієї стислої примітки можемо нагально побачити, наскільки українці йшли в ногу з боротьбою за права жінок й що у відбудові нації жіноцтво на той час відігравало важливу роль та мало свої організовані осередки («Українська жінко!», 1934, с. 11–12).

Варто зазначити, що власні культурні осередки, які були об'єднані навколо національної ідеї, українці мали не тільки в Європі. Хоча, звичайно, про їх існування й розвиток було складно сформувати уявлення на початку існування там діаспори. Зокрема, в одній зі статей, описуючи життя українців в Канаді, авторка Харитя Кононенко зазначала, що «за тяжкою роботою мало часу лишалося на роздумування про те, хто він (українець – ред.) і що він, та на те, щоб дбати про якесь культурніше і свідоміше життя». Проте згодом це розуміння почало певною мірою викристалізовуватися: певна когорта інтелігенції, одночасно боючись процесів асиміляції та відчуваючи національну гордість, взялася за розвиток українських громад. Первинними з них стала поява Народних домів, які слугували не тільки майданчиком для культурних заходів (концертів, вистав тощо), також при них почали існування рідні школи, де викладали українську мову, розповідали про українську культуру та формували в молоді

національну гордість. Проте існувала проблема в кадрах – самі українські вчителі не були досвідчені як і в компетентнісному, так і методичному аспектах, оскільки їх здебільшого навчали й виховували в «англійських школах». Діаспора вирішила цей недолік так: заснувати свій освітній заклад, де, окрім професійної підготовки вчителів, виконували завдання з формування ідентичності майбутніх педагогів, які б мешкали в українському оточенні. Так були засновані Інститут імені Петра Могили в Саскатокі та Інститут імені Михайла Грушевського в Едмонтоні. Унаслідок цього рішення діаспора підготувала не лише важливу для формування нації молодь, яка сама, як пише авторка, «вже не соромиться потім признаватись, що вони українці», а й учительські кадри, які готові розповідати й передавати національні атрибути нащадкам (Кононенко, 1926, с. 6–11).

Уже з роками можемо побачити, як українська діаспора активно розвивалася за океаном та як культурні осередки в цьому питанні їй сприяли. Зокрема, у жовтні 1939 року в «Тризубі» була надрукована стаття голови товариства «Просвіта» в Парагваї Івана Мартинюка. Стаття під назвою «Праліси шумлять» описувала процес візиту новообраного президента Хосе Фелікса Естігарібії в місто Енкарнаціон. Комісія міста з прийняття президента запрошувала представників місцевих діаспор долучитися до заходу, на що українська діаспора радо відповіла й подала офіційну заяву про участь з національним прапором й оркестром. Проте в останній день голову «Просвіти» Мартинюка була викликано в поліцію, де йому повідомили, що український прапор буде заборонено на заході. На думку автора, цілком зрозуміло, що навіть за океаном була проведена агентурна робота ворога. «Просвіта», зі свого боку, подала протест, який задовольнили. Уже в самі дні візиту український оркестр як учасник урочистостей співав для місцевих такі пісні: «Гей ну те хлопці до зброї», «Ми гайдамаки», «Нам поможе Святий Юрій…». Публіка була в захваті, адже ніхто з представників діаспор не мав оркестру, який до того ж був одягнутий у національний, колоритний для парагвайця, одяг. Під час самої зустрічі з президентом Естігарібією йому подарували китицю квітів, пов'язану національними стрічками, а секретар «Просвіти» іспанською привітав президента, подякував за гостинність, висловив надії та бажання українців у Парагваї. Така маніфестація надовго запам'яталась очевидцям, а як написав Мартинюк наприкінці статті, «українські патріоти дають про себе знати, працюючи на полі національної пропаганди і виконують з честю покладене на них долею завдання» (Мартинюк, 1939, с. 24–25). Так, наглядно можемо побачити, як українська культура впливає на розвиток української ідентичності, навіть коли ти перебуваєш далеко за межами території нації, та як культурні осередки відіграють важливу роль у збереженні й поширенні національної ідеї.

Шкільні заклади як такі осередки теж впливали на розвиток української ідентичності. У випуску 659 за березень 1939 року публікується стаття «Шкільництво в українській станиці в Каліші». У ній спершу розповідається про Українську гімназію імені Т. Шевченка, яка функціонувала у 20–30 роках XX століття в одному з найстаріших міст Польщі, до того ж Каліш був табором для інтернованих вояків армії УНР в період з 1920 до 1924 року (Науменко, 2007). Гімназія відіграла важливу роль у житті української еміграції, оскільки молодь, «яку визвольна боротьба відірвала від шкільної лави», зрештою здобула освіту, а вже в Європі здобула освіту вищу, де й «провадить та ширить національну-ідейну працю» Автор подає таку статистику: з 874 дітей, які завершили навчання в гімназії, 136 не тільки отримали дипломи вищих шкіл континенту, а й професію зі спеціальності. Але вже згодом, у1933-му, гімназія закрилася, оскільки «вичерпала всі молоді кадри». Коли вже підросли діти шкільного віку, українська діаспора зініціювала питання заснування української школи, і вже в 1935 році було відкрито Станичну школа імені Симона Петлюри в Каліші. Що важливо: хоч автор і зазначає, що школа була підпорядкована калішському шкільному інспектору познанської кураторії, до програми також додають такі предмети, як українська мова й культура, письменство, історія й географія України. Окремо зазначається, що школа має не меті викладати не лише шкільну програму, а й «виховні завдання, які торкаються нашого, можливо, уже недалекого майбутнього», тобто стає цілком зрозумілим, що адміністрація і викладацький склад має на меті виховати сформовану людину, яка себе ідентифікує саме як українця.

Й акцент на вивченні додаткових предметів, які стосуються українського, теж цей факт підкріплює («Шкільництво в українській станиці в Каліші», 1939, с. 17–18).

Важливим складником підготовки молоді був і скаутський рух, зокрема відома його організація «Пласт», яка виникла в 1911 році та існує донині. «Пласт» як організація, відповідальна за виховання молодого покоління, і в умовах вимушеної еміграції продовжувала свою діяльність та мала на меті підготувати молодь до національної боротьби та втілення ідей щодо відновлення української державності («Кілька слів про історію Пласту у Франції», 2010). Один із керівників паризького осередку пластунів Семен Нечай писав про це так: «Коли для успішності нашої національної боротьби треба буде одного дня закликати до неї мілійонові національно-організовані маси українського народу, коли треба буде напружити всі сили нації для розрішення в українському смислі питань, що будуть торкатися Українського Народу – ті майбутні мілійонові маси, що будуть приведені в рух, будуть ще більшими, ще сильнішими, коли не лише дорослі будуть активними, а й молодь збільшить суму загальних зусиль … для більшої успішності нашої боротьби мають бути організовані й належно виховувані й приготовлювані навіть українські діти! Такий наказ часу».

Сам Нечай описує, що «Пласт» у своїй діяльності надихається українською армією та застосовує такі атрибути, як зовнішній вигляд, військові пісні, військовий дух, військова команда, а також шанує і «кохається в плеканні українських військових і козацьких традицій» (Нечай, 1939, с. 11–15). Так, це свідчить про спроби зберегти національну пам'ять через виховання дисципліни та національної гордості в молоді.

Висновки. Отже, на основі вищевикладеного можемо зробити висновок, що культурні та освітні установи української діаспори 20–30-х років XX століття, які були згадані та проаналізовані в матеріалах журналу «Тризуб», були ключовими осередками збереження української національної ідентичності та пам'яті в умовах вимушеної еміграції нації. Ці установи, виконуючи роль культурно-громадських, освітньо-наукових центрів, водночас виконували важливі просвітницькі, а інколи й виховні функції, формуючи у співвітчизників відчуття національної єдності. Вони активно плекали українську мову, історичну пам'ять, традиції та цінності, що дало їм змогу підтримувати зв'язок із рідною культурою і забезпечувати безперервне формування національної свідомості. Що важливо, цей процес не був залишений без уваги представниками й інших націй, які для себе робили висновки щодо ідентифікації українців як окремої нації, яка має право на самовизначення та державність.

Так, досвід української діаспори у 20–30-х роках XX століття свідчить про невичерпну силу національної культури як засобу виживання нації в складних умовах її існування. Культурні заклади стали місцем збереження та трансляції національної пам'яті, що дало змогу українцям зберігати свою ідентичність навіть за межами батьківщини, готуючи ґрунт для майбутнього відродження державності.

Список використаних джерел:

Відбувся перший Конгрес українського жіноцтва. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. URL: http://www.nbuv.gov.ua/node/4160.

Д. С. (1926). Наші школи. Тризуб. Ч. 12 (12). С. 10–13.

Кравченко, О. Л. (2014). Сучасна українська еміграція та її завдання С. Петлюри як джерело вивчення української видавничої справи 20-х рр. XX ст. Наукові записки Інституту журналістики. Т. 54. С. 282–285.

Кілька слів про історію Пласту у Франції. Історичний пластовий блог. URL: https://100krokiv.info/2017/10/kilka-sliv-pro-istoriyu-plastu-u-frantsiji/.

Ключковська, І. Фактори збереження національної ідентичності українців Франції URL: https://miok.lviv.ua/?p=375.

Кононенко, Х. (1926). Враження з Канади. Тризуб. Ч. 21 (21). С. 6–11.

Лотоцький, О. (1925). Наші видавництва. Тризуб. Ч. 9 (9). С. 14–17.

Лотоцький, О. (1925). Наші школи. Тризуб. Ч. 6 (6). С. 10–12.

Мартинюк, І. (1939). Праліс шумить (лист з Парагваю). Тризуб. Ч. 34-35 (684-685). С. 24–25.

Науменко, К. Є. (2007). КАЛІШ, табір для інтернованих вояків Армії УНР 1920–1924. Енциклопедія історії України: Т. 4: Ка-Ком / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; НАН України. Інститут історії України. К.: Наукова думка, 528 с.: іл. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Kalish.

Нечай, С. (1939). Пласт на чужині. Тризуб. Ч. 14–15 (664-665). С. 11–15.

Пересунько, Т. Залюблений у мистецтво головнокомандувач. Локальна історія. URL: https://localhistory.org.ua/texts/statti/zaliublenii-u-mistetstvo-golovnokomanduvach/.

Присутній. (1926). Свято української культури в Кракові (лист із Польщі). *Тризуб*. Ч. 14 (14). С. 20–21.

Піскун, В. М. (2009). С. Петлюра як політичний лідер УНР в умовах еміграції: міжнародний і український контексти. *Український історичний журнал*. № 3. С. 4–14.

Суший, О. В. Культурно-символічні засади національної ідентичності URL: https://bit.ly/3xVJzdN.

Тимошик-Сударикова, А. М. (2012). Редакційна політика паризького журналу «Тризуб» (1925–1940 рр.) : дис. … канд. наук із соц. комун. : 27.00.04. Київ : КНУ, 384 с.

Український науковий інститут в Берліні. (1927). Тризуб. Ч. 7 (65). С. 12–15.

Українська жінко! (1934). Тризуб. Ч. 18 (424). С. 11–12.

Х. Шкільництво в українській станиці в Каліші. (1939). Тризуб. Ч. 9 (659). С. 17–18.

Хміль, О. Видавнича діяльність українських осередків у Франції, Чехословаччині, Німеччині у рецепції журналу Тризуб. URL: https://www.lsl.lviv.ua/wp-content/uploads/Z/Z2015/JRN/PDF/26.pdf

Яблонський, В. М. (2021). Діяльність державного центру УНР в екзилі (1920-1992 рр.) : дис. … докт. істор. наук : 07.00.01. Київ : Інститут історії України НАН України, 486 с.

References:

Vidbuvsia pershyi Konhres ukrainskoho zhinoctva [The first Congress of Ukrainian Women took place]. Natsionalna biblioteka Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho [V. I. Vernadsky National Library of Ukraine]. *www.nbuv.gov.ua*. Retrieved from: http://www.nbuv.gov.ua/node/4160 [in Ukrainian].

D. S. (1926). Nashi shkoly [Our Schools]. Tryzub, 12(12), 10–13 [in Ukrainian].

Kravchenko, O. L. (2014). Suchasna ukrainska emihratsiia ta ii zavdannia S. Petliury yak dzherelo vyvchennia ukrainskoi vydavnychoi spravy 20-kh rr. XX st. [S. Petliura's "The Modern Ukrainian Emigration and Its Tasks" as a Source for Studying Ukrainian Publishing in the 1920s]. Naukovi zapysky Instytutu zhurnalistyky – Scientific Notes of the Institute of Journalism, 54, 282–285 [in Ukrainian].

Kilka sliv pro istoriiu Plastu u Frantsii [A few words about the history of Plast in France]. Istorychnyi plastovyi bloh – Historical Plast Blog. *100krokiv.info*. Retrieved from: https://100krokiv.info/2017/10/kilka-sliv-pro-istoriyu-plastu-u-frantsiji/ [in Ukrainian].

Kliuchkovska, I. Faktory zberezhennia natsionalnoi identychnosti ukraintsiv Frantsii [Factors of Preserving the National Identity of Ukrainians in France]. miok.lviv.ua. Retrieved from: https://miok.lviv.ua/?p=375 [in Ukrainian].

Kononenko, Kh. (1926). Vrazhinnia z Kanady [Impressions from Canada]. Tryzub, 21(21), 6–11 [in Ukrainian].

Lototskyi, O. (1925). Nashi vydavnytstva [Our Publishing Houses]. Tryzub, 9(9), 14–17 [in Ukrainian].

Lototskyi, O. (1925). Nashi shkoly [Our Schools]. Tryzub, 6(6), 10–12 [in Ukrainian].

Martyniuk, I. (1939). Pralis shyshmyt (lyst z Parhavaiu) [The Forest is Noisy (A Letter from Paraguay)]. Tryzub, 34–35 (684–685), 24–25 [in Ukrainian].

Naumenko, K. Ye. (2007). Kalish, tabir dlia internovanykh voiakiv Armii UNR 1920–1924 [Kalish, the Camp for Interned Soldiers of the UPR Army 1920–1924]. In V. A. Smolii (Ed.), Entsyklopediia istorii Ukrainy – Encyclopedia of Ukrainian History (Vol. 4: Ka-Kom, pp. 1–528). Kyiv: Naukova dumka. *www.history.org.ua* Retrieved from: http://www.history.org.ua/?termin=Kalish [in Ukrainian].

Nechai, S. (1939). Plast na chuzhyni [Plast Abroad]. Tryzub, 14–15 (664–665), 11–15 [in Ukrainian].

Peresunko, T. (2024). Zaliublenyi u mystetstvo holovnokomanduvach [The Art-Loving Commander-in-Chief]. Lokalna istoriia – Local History. *localhistory.org.ua.* Retrieved from: https://localhistory.org.ua/texts/statti/zaliublenii-u-mistetstvo-golovnokomanduvach/ [in Ukrainian].

Prisutnii. (1926). Sviato ukrainskoi kultury v Krakovi (lyst iz Polshchi) [The Festival of Ukrainian Culture in Krakow (Letter from Poland)]. Tryzub, 14(14), 20–21 [in Ukrainian].

Piskun, V. M. (2009). S. Petliura yak politychnyi lider UNR v umovakh emihratsii: mizhnarodnyi i ukrainskyi konteksty [S. Petliura as a Political Leader of the UPR in Exile: International and Ukrainian Contexts]. Ukrainskyi istorychnyi zhurnal – Ukrainian Historical Journal, 3, 4–14 [in Ukrainian].

Sushyi, O. V. (2024). Kulturno-symvolichni zasady natsionalnoi identychnosti [Cultural and Symbolic Principles of National Identity]. Retrieved from: https://bit.ly/3xVJzdN [in Ukrainian].

Tymoshyk-Sudarykova, A. M. (2012). Redaktsiina polityka paryzkoho zhurnalu "Tryzub" (1925–1940 rr.) [Editorial Policy of the Parisian Journal "Tryzub" (1925–1940)]. *Candidate's thesis*. Kyiv: KNU [in Ukrainian].

Ukrainskyi naukovyi instytut v Berlini [Ukrainian Scientific Institute in Berlin]. (1927). Tryzub, 7(65), 12–15 [in Ukrainian].

Ukrainska zhinko! [Ukrainian Woman!]. (1934). Tryzub, 18 (424), 11–12 [in Ukrainian].

Kh. (1939). Shkilnytstvo v ukrainskii stanytsi v Kalishi [Schooling in the Ukrainian Settlement in Kalish]. Tryzub, 9 (659), 17–18 [in Ukrainian].

Khmil, O. (2024). Vydavnycha diialnist ukrainskykh oseredkiv u Frantsii, Chekhoslovachchyni, Nimechchyni u retseptsii zhurnalu Tryzub [Publishing Activities of Ukrainian Centers in France, Czechoslovakia, and Germany as Perceived by the Tryzub Journal]. *lsl.lviv.ua*. Retrieved from: https://www.lsl.lviv.ua/wp-content/uploads/Z/Z2015/JRN/PDF/26.pdf [in Ukrainian].

Yablonskyi, V. M. (2021). Diialnist derzhavnoho tsentru UNR v ekzili (1920–1992 rr.) [Activities of the Government Center of the UPR in Exile (1920–1992)]. *Doctor's thesis*. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy [in Ukrainian].